

A desirable model of future governance concerned and reducing the harms of foreign virtual social networks in Iran

Ali Nourijani*

Received: 2022/11/24

Hosein Eslami**

Accepted: 2022/12/26

Seyed Alireza Afshani***

Hasan Dehghan Dehnavi****

Abstract

Social networks are a complex platform of interactions and possibilities, the planning and management of which requires a new approach. Future research and foresight are among the new discourses that create a new perspective in the field of media management in combination with the conventional planning of social policymakers. Therefore, the current research was conducted with the aim of presenting alternative images of the future of the virtual social network and its harms within the framework of scenario planning. In this study, the theories of Habermas, Castells, Giddens, Berger and Laman were used to better understand the subject. The present research, as an applied research, has scenarioized the future of social networks by using the interaction analysis approach. The participants in this research were 15 future experts and researchers in the field of social networks. By using the method of library studies and referring to upstream documents in the field of social networks, 32 primary influencing factors were identified. Among these 32 factors, 16 factors were selected as key factors by using MikMak software, and the basics of developing scenarios were presented to social policymakers. These scenarios were called "Paradise Lost", "In Search of Happiness", "Lost in Space" and "Purgatory". Keywords: foreign social networks, futuristic governance, virtual space, Iran's national information network, open governance, control governance, media literacy.

Keywords: Future-oriented governance, Virtual space, Iran's national information network, Open governance, Control governance.

* PhD student in media management, Yazd branch, Islamic Azad University of Yazd, Yazd, I.R.Iran. anourijani@gmail.com

** Assistant Professor of Media Management, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, I.R.Iran (Corresponding author). h.eslami@iau.ac.ir

*** Professor of Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, I.R.Iran. afshanalireza@yazd.ac.ir

**** Assistant Professor of Industrial Management, Yazd Branch, Islamic Azad University, Yazd, I.R.Iran. denavi2000@yahoo.com

الگوی مطلوب حکمرانی آینده‌نگرانه و کاهنده آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۹/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۰۵

علی نوربجانی*

حسین اسلامی**

سید علیرضا افشانی***

حسن دهقان دهنوی****

چکیده

شبکه‌های اجتماعی بستری پیچیده از تعاملات و امکانات هستند که برنامه‌ریزی و مدیریت آن به رویکرد جدید نیاز دارد. آینده‌پژوهی و آینده‌نگاری از جمله گفتمان‌های جدیدی هستند که در تلفیق با برنامه‌ریزی‌های مرسوم سیاست‌گذاران اجتماعی دیدگاه نوینی را در حوزه مدیریت رسانه ایجاد می‌کنند. از این رو پژوهش حاضر با هدف ارائه تصاویر بدیل از آینده شبکه اجتماعی مجازی و آسیب‌های آن در چهارچوب روش سناریونگاری انجام گرفت. در این مطالعه از نظریه‌های هابرماس، کاستلز، گیدنز، برگر و لامن برای شناخت بهتر موضوع استفاده شد. پژوهش حاضر به‌منابه پژوهشی کاربردی با بهره‌گیری از رویکرد تحلیل آثار متقابل، آینده شبکه‌های اجتماعی را سناریوپردازی کرده است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش ۱۵ نفر از خبرگان آینده‌نگاری و محققان حوزه شبکه‌های اجتماعی بودند. با استفاده از روش مطالعات کتابخانه‌ای و رجوع به اسناد بالادستی در حوزه شبکه‌های اجتماعی، ۳۲ عامل اولیه اثرگذار، شناسایی شد. از میان این ۳۲ عامل با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک، ۱۶ عامل به‌منابه عوامل کلیدی انتخاب شدند که مبنای تدوین سناریوها، پیش‌روی سیاست‌گذاران اجتماعی قرار گرفتند. این سناریوها، «بهشت گمشده»، «در جستجوی خوشبختی»، «گمشده در فضا» و «پر زخ» نام گرفتند.

واژگان کلیدی: حکمرانی آینده‌نگرانه، حکمرانی باز، حکمرانی کنترل، شبکه‌های اجتماعی خارجی، شبکه ملی اطلاعات ایران، سواد رسانه‌ای، فضای مجازی.

* دانشجوی دکتری مدیریت رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، یزد، جمهوری اسلامی ایران.

anourijani@gmail.com

** استادیار مدیریت رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، یزد، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

h.eslami@iau.ac.ir

*** استاد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، جمهوری اسلامی ایران.

afshanalireza@yazd.ac.ir

**** استادیار مدیریت صنعتی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یزد، یزد، جمهوری اسلامی ایران.

denavi2000@yahoo.com

مقدمه

در جهان رسانه‌ای شده امروز که رسانه‌ها بر ساخت انگاره‌ها، باورها و جهت‌دهی به نظام ترجیح‌های ما اثر دارند، اگر به مقوله توسعه و تقویت حکمرانی سایبری در زیست بوم و مبتنی بر نظام فرهنگی و ارزشی خود که البته یارای ایجاد همگرایی هدفمند در سطح جهانی را داشته و درعین حال به قدرت‌افزایی سایبری کشور منتیج شود، را داشته باشیم می‌توانیم نسبت به توزیع قدرت در عرصه‌های بین‌المللی نیز امیدوار باشیم. آنچه عوامل عقب‌ماندگی ما را در حرکت در مسیر توسعه سایبری بازمی‌دارد، وابستگی فراوان به ابزارهای خارجی و زیست قابل توجه کاربران ایرانی در پلتفرم‌های خارجی است. از این روست که توجه به دستیابی به الگوی مطلوب حکمرانی آینده‌نگرانه و کاهنده آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران ضرورتی انکارناپذیر است.

جهان کنونی با شتاب در حال تحول است و نفوذ امواج جهانی شدن به درون مرزها که بسیاری از دولت‌ها را غافلگیر و پایه‌های حکومت‌ها را لرزان کرده، از مجرای فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی محقق شده است. امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات چنان زندگی بشر را متحول ساخته است و الگوی گسستی را در بنیان، اقتصاد، جامعه و فرهنگ پدید آورده است که از آن به عنوان شاخص مستقلی برای تعریف در تاریخ تحولات بشر یاد می‌شود. البته ورود به دوره جدید، به معنای از میان رفتن کامل نظم گذشته نیست؛ دنیای جدید با جهان قدیم همپوشانی داشته و در آن قدرت همچنان به نهادهای مبتنی بر جغرافیا وابسته است (سلطانی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۲، ص. ۱۸). فناوری‌های نوین ارتباطی با درهم شکستن فاصله‌های زمانی و مکانی، امکان ارتباط سریع افراد و گروه‌ها را در هر نقطه از کره زمین و در هر ساعت از شبانه‌روز فراهم آورده‌اند. با توجه به ویژگی‌های فطری بشر که موجودی اجتماعی و نیازمند برقراری ارتباط با دیگران برای انجام امور مختلف است، در کنار تشکیل گروه‌های اجتماعی مختلف و روزمره، امکان شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی مجازی به امری گسترده و اثرگذار در زندگی افراد، تبدیل شده است.

فناوری اطلاعات و ارتباطات در تمامی فضاها، اجتماعی، سازمانی و فردی جوامع بشری وارد شده و زندگی روزمره افراد، کار و دانش را به درجات مختلف تحت تأثیر

قرار داده است (خانیکی و بابایی، ۱۳۹۰، ص. ۶۷). یکی از تأثیرگذارترین خدمات ارائه شده در اینترنت، شبکه‌های اجتماعی است که به‌نوبه‌خود تحولی شگرف در نظام اجتماعی کشورهای جهان ایجاد کرده است (اسلامی، ۱۳۹۱، ص. ۴۱).

شبکه‌های اجتماعی در حال حاضر بسیار فراتر از واسطه‌های اطلاعاتی و فناوری‌های ارتباطی شده‌اند و به‌سرعت در حال گسترش‌اند و باعث شده‌اند جهان متحول شود. به‌عبارتی می‌توان گفت شبکه‌های اجتماعی مسیر توسعه را تغییر داده‌اند. شبکه‌های اجتماعی حتی بر ارتباطات بین مردم از سراسر جهان نیز تأثیر می‌گذارند. این ارتباطات بر اعمال و تصمیم‌ها، تجربه‌ها و ادراک‌های دنیای واقعی تأثیر گذاشته است و حتی بر جنبه‌های زیادی از زندگی ما که تحت تأثیر استفاده از این شبکه‌ها هستند نیز تأثیرگذار بوده است.

گرایش به‌سمت شبکه‌های اجتماعی در سرتاسر جهان همچنان در حال رشد است و امروزه شبکه‌های اجتماعی به بخشی جدایی‌ناپذیر از زندگی بسیاری از مردم تبدیل شده است (Hampton & et al., 2011, P.23). شبکه‌هایی که در کوتاه‌مدت به‌سرعت رشد کرده‌اند و روزبه‌روز در بین مردم محبوب‌تر می‌شوند و جهان آن‌قدر سریع در حال تغییر است که باید از خود پرسیم که در آینده چه اتفاقی خواهد افتاد؟

از این رو بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه‌ساز آسیب‌های جدید و جدی باشد که همین امر مستلزم این است تا با توجه به اهمیت راهبردی این موضوع با به‌کارگیری رویکرد آینده‌نگاری به‌بررسی آسیب‌های شبکه اجتماعی مجازی خارجی در سطح ملی و به‌تشریح سناریوهای مطلوب در این حوزه پرداخته شود. رشد فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات به‌عنوان کلان‌روند کلیدی تغییرها و دگرگونی‌های بسیاری در سطح جهانی، منطقه‌ای و ملی ایجاد کرده است. در این شرایط، استفاده از رویکرد آینده‌نگاری برای شناسایی تصاویر و سناریوهای آینده جهان در حوزه فناوری اطلاعات به‌ویژه در حوزه شبکه اجتماعی مجازی با توجه به اهمیت کلیدی آن، ضروری به‌نظر می‌رسد.

این پژوهش با توجه به اهمیت راهبردی این موضوع، با به‌کارگیری رویکرد آینده‌نگاری به‌بررسی آسیب‌های شبکه اجتماعی مجازی خارجی در سطح ملی و به‌تشریح سناریوهای مطلوب در این حوزه پرداخته است. براین‌اساس، در گام اول بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای گسترده، مصاحبه با خبرگان و پنل خبرگی، عوامل کلیدی

مؤثر بر آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران شناسایی شد. در گام دوم براساس پرسشنامه خبرگانی، تحلیل تأثیر متقابل عوامل کلیدی مؤثر انجام و ماتریس اثرگذاری/اثرپذیری عوامل کلیدی احصا و با ورود به نرم‌افزار میک‌مک، عدم قطعیت‌های کلیدی آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی شناسایی و چهارچوب منطقی اولیه سناریوهای آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی تدوین شد. پس‌از آن بر مبنای مصاحبه با خبرگان، آسیب‌های شبکه اجتماعی مجازی خارجی در ایران در سناریوهای پیش‌رو مشخص و بازیگران، نهادها و سازمان‌های کلیدی در مواجهه با شبکه‌های اجتماعی تعیین شدند. در نهایت راهبردهای مقابله با آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران در سناریوهای آینده مشخص شد.

۱. مبانی نظری پژوهش

امروزه آینده‌پژوهی را به‌عنوان مطالعه نظام‌مند «آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح» و نیز «جهان‌بینی‌ها و اسطوره‌هایی» که در پس آنهاست، تعریف کرده‌اند (عنایت‌الله، ۲۰۰۵، ص. ۱). بن‌مارتین (۱۹۹۵) آینده‌نگاری را به‌مثابه تلاش نظام‌مند برای نگاه به آینده بلندمدت علم، فناوری، اقتصاد و اجتماع با هدف شناسایی فناوری‌های عام نوظهور و تقویت حوزه‌های پژوهش‌های راهبردهای راهبردها تعریف کرد که احتمالاً بیشترین منافع اقتصادی و اجتماعی را به‌همراه دارند.

شبکه‌های اجتماعی، آینده آنها و تأثیری که بر مخاطبان خود دارند همواره از نگرانی‌های اصلی مدیران بوده است. شبکه اجتماعی پدیده‌ای است که مطالعه آن آشکارا نیازمند رویکردی میان‌رشته‌ای است. دست‌کم سه رشته علوم اجتماعی، مدیریت و آینده‌پژوهی در حوزه علم، این پدیده را تبیین و بررسی می‌کنند و انتظار می‌رود کسی که شبکه‌های اجتماعی را مطالعه می‌کند برای شناخت بهتر موضوع و انسجام‌بخشی بهتر ذهنی نظریه‌های مرتبط با موضوع پژوهش را بررسی کند.

از دیدگاه هابرماس، اینترنت محیطی است که یک حوزه و فضای عمومی را در جامعه فراهم کرده است، حوزه عمومی هابرماس عرصه‌ای است که در آن حضور افراد در مباحثه‌های باز و علنی و کنش ارتباطی و از طریق بیان و گفت‌وگو تحقق می‌یابد. این حوزه فقط در جامعه‌های باز و مردم‌سالار شکوفا می‌شود، قدرت در آن دخالتی

ندارد و در این فضا گفت‌وگوها به صورت آزادانه انجام شده و افراد می‌توانند علاقه‌مندی‌های خود را مطرح کنند. در نگاه هابرماس، شبکه ارتباطی اینترنت مدت‌هاست که به‌عنوان یک حوزه عمومی جدید مطرح شده و هر چند به‌نظر بعضی‌ها آن فقط یک حوزه عمومی مجازی است، ولی با این حال این حوزه به‌شدت در حال رشد است (ادهمی و پژوهان‌فر، ۱۳۹۸، ص. ۱۶۸). کاستلز نیز بیان می‌کند که شبکه‌ای شدن جامعه امروز معنای همه‌چیز و هرچیزی را مورد بازاندیشی قرار داده و مفاهیم تازه‌ای را ایجاد کرده است. در نظر کاستلز به‌دلیل گسترش روزافزون ارزش‌های نوین از طریق رسانه‌های جدید، ارزش‌های جوانان پیوسته در حال تغییر است. از نظر او اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی با دگرگون ساختن بنیادین ماهیت ارتباطات، نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر و شکل‌دهی فرهنگ‌ها و هویت افراد ایفا می‌کند. وی به انقلاب فناورانه‌ای که حول محور فناوری‌های اطلاعات متمرکز است اشاره می‌کند که در سال‌های پایانی قرن بیستم، چشم‌انداز اجتماعی زندگی انسان را دگرگون ساخته و با سرعتی شتابان در کار شکل‌دهی مجدد بنیان مادی جامعه است (نوابخش و دیگران، ۱۳۸۹، ص. ۱۴۸). کاستلز معتقد است انقلاب ارتباطی - اطلاعاتی قرن بیست‌ویکم را باید بسیار فراتر از صرف الکترونیکی کردن رابطه انسان‌ها دانست. فناوری‌های جدید ارتباطی و اطلاعاتی، با فراهم آوردن امکان پیدایش جامعه شبکه‌ای که افراد و جوامع را در قالب‌های تازه هویت‌بخشیده، نه تنها قواعد و قوانین حاکم بر ارتباط و تعامل میان انسان‌ها، بلکه ایستار ما را نسبت به خود، دیگران و جهان تغییر داده است (کاستلز، ۱۳۸۰، ص. ۲۰).

بر اساس نظریه‌گیدنز نیز اینترنت قلب تپنده انقلاب ارتباطی است. با گسترش فناوری‌هایی مثل تشخیص صدا، انتشار روی موج وسیع، پخش شبکه‌ای و اتصالات کابلی، این امکان وجود دارد که اینترنت تمام تمایزهای سنتی میان رسانه‌ها را از میان بردارد و به‌یگانه مجرای ارائه اطلاعات، سرگرمی‌ها، تبلیغات و تجارت برای مخاطبان رسانه‌ها تبدیل شود. وی می‌گوید رسانه‌ها یکی از خطوطی هستند که شبکه‌های اجتماعی را در ساختارهای پهن دامنه امروزی با حذف زمان و مکان ایجاد می‌کنند و گسترش می‌دهند. رسانه‌ها درک فرد از روابطش را تغییر می‌دهند و اطلاعات و افکاری در جامعه منتشر می‌کنند که تنها بازتابی از جهان اجتماعی نیست، بلکه یکی از عوامل و

نیروهای مؤثر در شکل‌دهی به جهان اجتماعی است. این رسانه‌ها در بازاندیشی نوین نقش محوری دارند (گیدنز، ۱۳۸۸، ص. ۲۷). لاکمن و برگر نیز از قائلان به نظریه برساخت اجتماعی هستند، آنان نظریه‌ای با عنوان ساخت اجتماعی واقعیت ارائه نمودند و بیان می‌کنند که مردم واقعیت را براساس آگاهی فردی خویش و نیز آگاهی به‌دست آمده از تعاملات اجتماعی با دیگران می‌سازند. در این رویکرد، دانش و آگاهی چیزی نیست که کشف شود، بلکه چیزی است که ساخته می‌شود. افراد معرفتی را که براساس آن، واقعیت اجتماعی خویش را بنیان می‌نهند از چهار منبع اخذ می‌کنند؛ «تجربه شخصی»، «همسالان»، «نهادهای اجتماعی» و «رسانه اجتماعی». رسانه‌ها در میان منابع معرفت، نقش کلیدی دارند. با استفاده از نظریه ساخت اجتماعی واقعیت می‌توان استنباط کرد که هر چه کاربران به فعالیت بازتابانه و مشارکت‌جویانه در شبکه‌های اجتماعی بپردازند، بیشتر در تولید معنا سهم می‌شوند و از همین رو احتمال تأثیرپذیری آنان بیشتر است، اما هرچه اندازه کاربر منفعل و غیرمشارکت‌جویانه در شبکه‌های اجتماعی حضور یابند بیشتر در بازتولید معنا شریک و سهم دارند و احتمال تأثیرپذیری آنها کمتر است (نعمتی فر و صفورایی پاریزی، ۱۳۹۸، ص. ۳۴۷).

۲. پیشینه پژوهش

تاکنون مطالعات متعددی در حوزه شبکه‌های اجتماعی در ایران صورت گرفته است که هر یک از آنها به واکاوری پیامدهای مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی بر مخاطبان پرداخته‌اند. در ادامه تنها به چند نمونه از آنها اشاره خواهد شد. لازم به ذکر است که مطالعات صورت گرفته در زمینه تلفیق مباحث آینده‌نگاری و برنامه‌ریزی اجتماعی در حوزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی بسیار اندک هستند و از نوآوری پژوهش حاضر کاربرد سناریونگاری به‌مثابه روشی نوپدید در حوزه شبکه اجتماعی است. حسین و وگمان^۱ (۲۰۲۱) در پژوهش خود با عنوان «استفاده پیچیده از تارنماهای شبکه اجتماعی و ارتباط با اضطراب، اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی و تاب‌آوری» به شیوه پیمایش رایانه‌ای به بررسی رابطه شدت استفاده پیچیده از تارنماهای شبکه اجتماعی، زمان صرف‌شده در تارنماهای شبکه اجتماعی، شدت اضطراب، شدت

1. Hussain & Wegmann

اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی و سطح تاب‌آوری پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد بین شدت استفاده پیچیده از تارنماهای شبکه اجتماعی، زمان صرف‌شده در تارنماهای شبکه اجتماعی، شدت اضطراب، شدت اختلال نقص توجه رابطه مثبت و بین شدت استفاده پیچیده از تارنماهای شبکه اجتماعی و سطح تاب‌آوری ارتباط منفی دارد.

مسعود^۲ و همکاران (۲۰۲۰) در پژوهش خود با عنوان «پیامدهای نامطلوب استفاده بیش‌ازحد شبکه‌های اجتماعی بر عملکرد تحصیلی: تبیین سازوکار اصلی از منظر استرس» با شیوه پیمایش به بررسی عوامل تعیین‌کننده استفاده بیش‌ازحد از شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینکه این استفاده بیش‌ازحد چگونه باعث پریشانی شناختی و در نتیجه تأثیر آن بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود، پرداختند. آنان چهار ویژگی فناوری یعنی اجتماعی‌سازی، مقایسه‌های اجتماعی، لذت و جستجوی اطلاعات را به‌عنوان عوامل تعیین‌کننده استفاده بیش‌ازحد شناسایی کردند. استفاده بیش‌ازحد از شبکه‌های اجتماعی باعث پریشانی و اضطراب شناختی بین دانش‌آموزان شده و در نتیجه عملکرد آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. نتایج همچنین اثر تعاملی شرایط مرزی، یعنی، کنترل شناختی - رفتاری را نشان می‌دهد که اثر مخرب استفاده بیش‌ازحد در رابطه با پریشانی شناختی را کاهش می‌دهد.

گوک^۳ (۲۰۱۶) در پژوهش خود با عنوان «اثرات شبکه‌های اجتماعی بر مطالعه و عادت‌های دانشجویان» به شیوه پیمایشی به بررسی تأثیرات مثبت و منفی استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر عادت‌ها و میزان مطالعه دانشجویان پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که استفاده از شبکه‌های اجتماعی باعث کاهش ساعات مطالعه، فعالیت‌های بدنی می‌شود و معاشرت آنها در دنیای واقعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. پژوهش نشان داد دانشجویان حاضر هستند به‌جای ورزش کردن، ساعت‌ها در شبکه‌های اجتماعی باشند.

عبداللهی^۴ و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهش خود با عنوان «مطالعه تأثیرات منفی تارنماهای شبکه اجتماعی مانند فیس‌بوک در میان دانشجویان دانشگاه آسیا و اقیانوسیه در مالزی» به شیوه پیمایش به شناسایی اثرهای منفی تارنماهای شبکه اجتماعی مانند فیس‌بوک بر دانشجویان پرداختند. به‌منظور سنجش تأثیر فیس‌بوک بر عملکرد

2. Masood

3. Gok

4. Abdulahi

دانشجویان، محققان میزان استفاده، مشارکت در فعالیت‌ها و زمان صرف‌شده برای آمادگی در کلاس را اندازه‌گیری کردند. نتایج پژوهش نشان داد استفاده از فیس‌بوک با توجه به میزان مدت زمان استفاده عملکرد دانشجویان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، همچنین نتایج پژوهش نشان داد هر چه میزان استفاده دانشجویان از فیس‌بوک بیشتر بود، مسائل مرتبط با حریم خصوصی و امنیت آنها نیز افزایش پیدا می‌کرد.

کوثری، شریفی و یاری (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «الزام‌های توسعه شبکه‌های اجتماعی فراگیر بومی در آینده» با استفاده از روش پژوهش کیفی و با استفاده از رویکرد تحلیل تم به شناسایی الزام‌ها و عوامل موفقیت در توسعه شبکه‌های اجتماعی پویا پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد پنج دسته الزام‌ها از جمله الزام‌های وجودی، الزام‌های ایجاد، الزام‌های حمایتی، الزام‌های تحلیلی و الزام‌های راهبردی برای توسعه شبکه‌های اجتماعی بومی ضروری هستند. همچنین نتایج نشان داد از دیدگاه تقاضا (کاربران) موفقیت شبکه‌های اجتماعی در گرو عوامل وابسته به مفید بودن و حس تعلق هستند و از دیدگاه عرضه (کسب‌وکار) توجه به عوامل رشد و پایداری کسب‌وکار باعث موفقیت شبکه‌های اجتماعی بومی می‌شود. محققان توجه به نیازهای جوانان، استفاده از تحلیل شبکه‌های اجتماعی برخط موجود، شفاف‌سازی قوانین و مقررات مرتبط، ارائه مشوق‌ها و حمایت‌های زیرساختی، ملاحظه معیارها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی، نوآوری در مدل‌های کسب‌وکار و ایجاد دسترسی آزاد به داده‌ها و اطلاعات عمومی را به‌عنوان راهبردهای توسعه شبکه‌های اجتماعی معرفی کردند.

ادهمی و پژوهان‌فر (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی پیامدها و آثار مخرب شبکه‌های اجتماعی (تلگرام، لاین، وایبر،...) در فروپاشی خانواده‌ها» به‌روش توصیفی - تبیینی به بررسی تأثیر میزان استفاده و نوع شبکه مورد استفاده بر فروپاشی خانواده پرداختند. مؤلفه‌های فروپاشی خانواد شامل عدم جذابیت و نشاط در محیط خانواده، صرف وقت کمتر از طریق همسر و اختلاف و شکاف در بین زن و شوهر بود. براساس نتایج پژوهش میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی در فروپاشی خانواده مؤثر است. استفاده بی‌رویه و صرف زمان زیاد در شبکه‌های اجتماعی باعث ایجاد شکاف بین زن و شوهر می‌شود. عدم وجود جذابیت و نشاط در محیط خانواده یکی از دلایل استفاده از شبکه‌های اجتماعی است.

نعمتی‌فر و صفورایی پاریزی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر حجاب و پوشش کاربران با تأکید بر ابعاد دینداری (مورد مطالعه کاربران زن شبکه اجتماعی اینستاگرام)» به صورت پیمایشی به بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر حجاب و دینداری زنان پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد که بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی، میزان رضایت و میزان اعتماد به شبکه‌های اجتماعی با حجاب و پوشش کاربران رابطه معکوس وجود دارد.

بهرامی، رضوی و طهماسبی لیمونی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر سواد اخلاقی بر رفتار اطلاعاتی و بازنشر اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی سمنان)» با شیوه پیمایشی به تبیین عوامل مؤثر بر اصول سواد اخلاقی کاربران شبکه‌های اجتماعی در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های آزاد اسلامی سمنان پرداختند. یافته‌های پژوهش نشان داد مؤلفه‌های سواد اخلاقی یعنی ظرفیت اخلاقی، حساسیت‌های اخلاقی، مهارت‌های استدلال‌ورزی بر رفتار اطلاعاتی و بازنشر اطلاعات تأثیر معنادار و مستقیمی دارد.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت براساس روش‌های جدید علم آینده‌پژوهی، تحلیلی‌اکتشافی محسوب می‌شود که با استفاده ترکیبی از روش‌های کمی مانند تحلیل آثار متقابل و کیفی مانند پنل خبرگان انجام گرفته است. برای گردآوری اطلاعات از روش‌های کتابخانه‌ای، مراجعه به منابع برخط، نظرسنجی از متخصصان، صاحب‌نظران و تصمیم‌گیران و برگزاری پنل خبرگان استفاده شده است. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش شامل ۲۱ نفر از خبرگان بوده‌اند که براساس دو معیار تجربه کاری در حوزه شبکه اجتماعی و در حوزه آینده‌پژوهی به‌روش هدفمند انتخاب شده‌اند (جدول ۱).

به‌منظور تحلیل داده‌ها از یک جعبه ابزار آینده‌نگاری شامل نظر خبرگان، تحلیل آثار متقابل و سناریوپردازی استفاده شده است. نخست عوامل اصلی شناسایی و در مرحله بعد با استفاده از روش تحلیل آثار متقابل، برهم‌کنش این عوامل بر یکدیگر سنجیده

عوامل کلیدی شناسایی شده‌اند. از روش ماتریس آثار متقاطع برای بررسی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل شناسایی شده بر یکدیگر استفاده شده است (طاهری دمنه و نادری خورشیدی، ۲۰۰۵، ص. ۳۶).

جدول (۱): تحصیلات و سمت مصاحبه‌شوندگان

شماره مصاحبه‌شونده	سمت	تحصیلات
مصاحبه‌شونده شماره ۱	استادیار فلسفه پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم	دکتری فلسفه
مصاحبه‌شونده شماره ۲	مسئول کارگروه عدالت و مبارزه با فساد قرارگاه جوانان گام دوم	دکتری مدیریت راهبردی
مصاحبه‌شونده شماره ۳	عضو اداره تحقیق و پژوهش جهاد دانشگاهی	دکتری علوم ارتباطات اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۴	مدیرعامل ستاد پیشرفت ستاد اجرایی فرمان حضرت امام و عضو هیئت مدیره مؤسسه آینده‌پژوهی بتا	دکتری علوم ارتباطات اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۵	استاد دانشگاه یزد	دکتری علوم اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۶	عضو هیئت علمی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری و مشاور سابق وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات	دکتری مدیریت دولتی
مصاحبه‌شونده شماره ۷	مدیر گروه دکتری علوم ارتباطات دانشگاه آزاد تهران غرب	دکتری علوم ارتباطات اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۸	مدرس دانشگاه و رییس روابط عمومی شورای شهر تهران	دکتری علوم ارتباطات اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۹	عضو هیئت علمی دانشگاه آیت‌الله بروجردی	دکتری علوم ارتباطات اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۱۰	سردبیر صدای حوزه و مدرس رسانه	دکتری فلسفه جامعه‌شناسی
مصاحبه‌شونده شماره ۱۱	رئیس اسبق مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و استاد دانشگاه	دکتری مدیریت استراتژیک

شماره مصاحبه‌شونده	سمت	تحصیلات
مصاحبه‌شونده شماره ۱۲	عضو شورای سیاست‌گذاری بازرگانی سازمان صدا و سیما	دکتری علوم ارتباطات اجتماعی
مصاحبه‌شونده شماره ۱۳	معاونت تولید محتوای مرکز ملی فضای مجازی	دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی
مصاحبه‌شونده شماره ۱۴	رئیس پژوهشکده	دکتری آینده‌پژوهی
مصاحبه‌شونده شماره ۱۵	مدیر عامل استارت‌آپ و شرکت خصوصی رسانه‌ای	دکتری آینده‌پژوهی

از نرم‌افزار میک‌مک برای انجام محاسبه‌های پیچیده ماتریس متقابل طراحی استفاده شده است. برای استفاده از این نرم‌افزار، پس از شناسایی عوامل و متغیرهای مهم در حوزه مدنظر، این متغیرها به ماتریس آثار متقابل وارد شدند و خبرگان میزان ارتباط میان این متغیرها را با حوزه مربوط تشخیص دادند. درنهایت جایگاه این متغیرها در نموداری دو بُعدی نشان داده شد و براساس نتایج تحلیل آثار متقابل و شناسایی متغیرهای کلیدی سناریوپردازی انجام گرفت.

سناریوها، جان‌مایه و شاه‌بیت فعالیت‌های آینده‌نگارانه هستند که تصاویری بدیل از آینده‌های باورپذیر در حوزه مدنظر ترسیم می‌کنند. درواقع سناریو موقعیتی در آینده و مسیری را توصیف می‌کند که ما را از زمان حال به این آینده می‌رساند؛ بنابراین فرایند برنامه‌ریزی به کمک سناریو یا سناریونگاری به ما در فهم فضایی بزرگ‌تر و کلان‌تر از آینده‌ها کمک می‌کند.

۴. یافته‌های پژوهش

در مرحله نخست پس از مطالعه پژوهش‌های انجام‌شده و گفت‌وگو با ۱۵ نفر از خبرگان، فهرستی از ۳۲ عامل شناسایی شد (جدول ۲ و ۳) و ۱۶ عامل به‌مثابه عوامل کلیدی انتخاب شدند (جدول ۴). در این مرحله، روش تحلیل ساختاری با نرم‌افزار میک‌مک برای استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار به‌کار گرفته شد. ابعاد ماتریس ۱۶×۱۶ بود.

جدول (۲): عوامل مؤثر بر آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی از منظر خبرگان

ردیف	عوامل کلیدی	توضیحات	کد مطالعات کتابخانه‌ای
۱	بی‌اعتمادی عمومی به ساختارها و حکمرانان	بی‌اعتمادی عمومی نسبت به ساحت‌های گوناگون تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی از جمله موانع توسعه و اعمال حکمرانی مطلوب و سیاست‌گذاری همه‌جانبه محسوب می‌شود. در واقع برای تحقق حکمرانی مطلوب در حوزه‌های مرتبط با فضای مجازی، راهی جز ایجاد و جلب اعتماد حداکثری عمومی وجود ندارد.	رضاییان و ادریسی (۱۳۹۷)
۲	مطلق‌گرایی فکری	مطلق‌گرایی فکری در حوزه‌های نیازمند به انعطاف مانند موضوعات اجتماعی و عمومی همچون شبکه‌های اجتماعی می‌تواند از موانع سیاست‌گذاری فرهنگی و محتوایی مؤثر در این حوزه باشد چراکه از سیاست‌گذاری سیال و منعطف جلوگیری می‌کند.	رضاییان و ادریسی (۱۳۹۷)
۳	بیگانه‌ستیزی	بیگانه‌ستیزی اگر سویه افراط‌گونه و عدم تسلط بر شناخت فضای رفتاری و سیاست‌گذاری همان بیگانگان را داشته باشد، می‌تواند از موانع نگاه واقع‌بینانه به این فضا شود و در صورت عکس می‌تواند سیاست‌گذاری را هدمندتر و مبتنی بر واقعیت کند.	رضاییان و ادریسی (۱۳۹۷)
۴	افراط‌گرایی	افراط‌گرایی در حوزه مدیریت و سیاست‌گذاری (حکمرانی) و البته استفاده از این فضا توسط کاربر می‌تواند منجر به تأخر تقنینی و چالش‌های حوزه حریم خصوصی شود.	رضاییان و ادریسی (۱۳۹۷)
۵	خودمداری ارتباطی	در این پژوهش با عنایت به تعریف خودمداری، به تک‌روی، رفتار خودمحور و خودمدار یک فرد در محیط‌های مجازی اشاره شده است. براساس این تعریف، موضوع‌هایی از جمله عدم رعایت حریم خصوصی، قلدری سایبری، بی‌توجهی به اثرات رفتارهای مجازی و اثرات کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت و رفتار مبتنی بر نفع شخصی ناشی از زیست مجازی مورد توجه بوده است. فرد خودمدار در زیست مجازی منفعت‌طلبانه ظاهر می‌شود.	رضاییان و ادریسی (۱۳۹۷)
۶	گسترش عدالت رسانه‌ای	عدالت رسانه‌ای در این پژوهش به مثابه «دسترسی عادلانه همگان به پیام»، «سازمان‌های عادل رسانه‌ای»، «عدل‌محور بودن پیام یا محتوا»، «توزیع عادلانه» و «عدالت در کارکردها» تعریف می‌شود. این تعریف با	مهری (۱۳۹۶)

ردیف	عوامل کلیدی	توضیحات	کد مطالعات کتابخانه‌ای
		توجه به زمینه پژوهش یعنی شبکه‌های اجتماعی، ناظر بر این فضا مدنظر قرار داده شده است. روح حاکم بر مفهوم عدالت رسانه‌ای در این پژوهش البته این عدالت را مساوی و برابر با برابری رسانه‌ای نمی‌داند.	
۷	شفاف‌سازی قوانین	شفاف‌سازی قوانین به‌مثابه بهینه‌سازی و تلاش در راستای کارآمدسازی قوانین در زمینه فضای مجازی است که می‌تواند منجر به اصلاح وضع موجود و حرکت به سمت وضع مطلوب شود.	کوثری؛ شریفی و یاری (۱۳۹۸)
۸	توجه به چشم‌اندازهای بلندمدت	تدوین و ارائه راهکارهایی با چشم‌اندازهای کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت می‌تواند منجر به توسعه مطلوب و متوازن تمام مؤلفه‌های مرتبط با شبکه‌های اجتماعی از جمله زیرساخت، نرم‌افزار و محتوا شود.	پورعزت و عبدی (۱۳۹۷) Van der Duin; Heger & Schlesinge (2010)
۹	ایجاد فضای گفت‌وگوی دوجانبه	شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان محیط رسانه‌ای که بستر زیست مجازی مخاطبان است، به‌عنوان رسانه‌ای تعاملی منجر به ایجاد فضای گفت‌وگوی دوجانبه بین کاربر با کاربر، کاربر با مسئولان و مسئولان با کاربران می‌شود. این ویژگی از نقاط قوت شبکه‌های اجتماعی است که حکمرانی را دچار تحولات جدی کرده است.	Geyser, 2021
۱۰	توسعه زیرساخت‌های کارآمد و مؤثر	امروزه با نگرش به روند فزاینده اثرگذاری و نقش فضای مجازی در جوامع مختلف، توجه به زیرساخت‌های فناوری حوزه ارتباطات و اطلاعات به‌عنوان یکی از پیشروترین زمینه‌های دانش و فناوری دارای اهمیت زیادی است. بخش‌های ارتباطی و بستر دسترسی، بازار و صنعت، عصر اطلاعات، تأمین فناوری و پژوهش و توسعه، امنیت و ایمنی، قوانین و مقررات، نهادی در توسعه زیرساخت‌ها موردتوجه است.	Misuraca & et al., 2012
۱۱	حکمرانی باز	به‌رسمیت شناختن حق دسترسی شهروندان به امکان‌های مجازی ازجمله شبکه‌ها و محیط‌های تعاملی موجود در ساخت‌های مختلف و ازسوی تصمیم‌سازان، سیاست‌گذاران و نهادهای مؤثر در این عرصه است. در حکمرانی باز، ضمن توجه به حقوق شهروندی دیجیتال، حکمرانان وظیفه تبیین و ترسیم فضای امن با زیرساخت‌های مطمئن جهت بهره‌مندی صحیح و بدون	Misuraca & et al., 2012

ردیف	عوامل کلیدی	توضیحات	کد مطالعات کتابخانه‌ای
		مناقشه در ساحت ها و وجوه مختلف را برعهده دارند و بدون نگاه سلبی، با نگاه حداکثری شیوه‌های هوشمندانه‌ای را جهت مدیریت و تقویت حکمرانی ترسیم می‌کنند.	
۱۲	ارائه مشوق‌ها و حمایت‌های زیر ساختی	یکی از موانع جدی در حوزه توفیق پلتفرم‌های بومی، عدم ارائه مشوق‌ها و حمایت‌های زیرساختی از آنها در حوزه‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری است. ارائه این مشوق‌ها و اعمال این دست‌کم حمایت‌ها یکی از مؤلفه‌های مهم در توفیق این فضا به سمت بسط حکمرانی سایبری در داخل است.	کوثری؛ شریفی و یاری (۱۳۹۸)
۱۳	نوآوری و دسترسی آزاد	توسعه نوآوری‌ها و دسترسی آزاد به آنها از مؤلفه‌های توفیق پلتفرم‌ها محسوب می‌شود.	کوثری؛ شریفی و یاری (۱۳۹۸)
۱۴	تبیین بومی فناوری‌ها	فناوری صرفاً یک ابزار نیست که با خرید از یک مکان به مکان دیگر آورده شود. فناوری، بصیرت، اهداف و ارزش‌های سازندگان آن را نیز شامل می‌شود؛ بنابراین، باید متناسب با زمینه بومی‌شناسی، انتقال، جذب و توسعه یابد.	پامفا (۱۳۸۵)
۱۵	کارآمدی سرویس‌ها	یکی از دلایل توفیق پیام‌رسان‌ها و اساساً سرویس‌های خارجی، بحث کارآمدی سرویس‌های داخلی و بومی است.	عنایت‌الله (۲۰۰۵)
۱۶	ارتقای سواد رسانه‌ای	در قرن اخیر از سواد رسانه‌ای، به عنوان سواد جدید یاد می‌شود. همچنین با افزایش دسترسی به رسانه‌های تعاملی، آسیب‌های اجتماعی جدیدی در جامعه بروز کرده است که میزان سواد رسانه‌ای کاربران، در آن نقش دارد. استفاده از رسانه‌ها بدون داشتن سواد رسانه‌ای، می‌تواند با اثرات نامطلوبی همراه باشد. سواد رسانه‌ای می‌تواند همچون یک ناظر هوشمند و درونی‌شده، رژیم مصرف رسانه‌ای را تنظیم کند.	Dator, 1996
۱۷	کنشگری هوشمند	کنشگری هوشمندانه چه در ساحت کاربر چه در ساحت واضع قانون و چه مجری از ضرورت‌های جدی ایجاد تحول هوشمندانه و مقتدرانه در فضای مجازی است. کنشگری هوشمند از بایدهای زیست در دنیای هوشمند شده است.	Van der Duin; Heger & Schlesinge (2010)

جدول (۳): عوامل مؤثر بر آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی از منظر منابع کتابخانه‌ای

ردیف	عوامل کلیدی	توضیحات	کد مصاحبه با خبرگان
۱	آزادی اطلاعات و ارتباطات	همه مردم لازمه به آمار و اطلاعات دسترسی داشته باشند.	م ۶، م ۷، م ۱۲، م ۱۳
۲	شفاف‌سازی قوانین	قوانین شفاف‌ی در این زمینه وجود ندارد، اگر هم هست اجزا نمیشه و روی کاغذ مونده.	م ۷، م ۱۲
۳	ایجاد فضای گفت‌وگوی دوجانبه	تبدیل شبکه‌های اجتماعی به بستری برای گفت‌وگو بین مردم و دولت‌مردان یا مردم و مدیران.	م ۵، م ۸، م ۱۲
۴	توسعه زیرساخت‌های کارآمد و مؤثر	اگر قرار از فضاهای مجازی استفاده گسترده داشته باشیم با زیرساخت‌هایم فراهم کنیم.	م ۲، م ۱۳
۵	حکمرانی باز	یکی از ارکان مهم رعایت حقوق بشر همین حق دسترسی همه مردم به فضای مجازی البته باید زیرساخت‌هایم فراهم باشه.	م ۸، م ۳، م ۶
۶	حمایت	شبکه‌های اجتماعی داخلی باید مورد حمایت قرار بگیرین.	م ۱۱، م ۱۳
۷	ناکارآمدی بازار مصرف	هر چند تجارت الکترونیکی در ایران به‌طور کلی در مسیر رشد قرار دارد، اما همچنان با موانعی از قبیل شرایط اقتصادی پرنوسان، ایجاد محدودیت‌های متعدد، سیاست‌گذاری‌های نادرست و عدم آموزش و اطلاع‌رسانی کافی به عموم در خصوص تجارت الکترونیکی روبروست که می‌بایست جهت رفع آنها به بهبود عملکرد در حوزه سیاست‌گذاری، فرهنگ‌سازی و آموزش پرداخته شود.	م ۱۳، م ۱۰
۸	چالش‌های امنیتی	چالش و نگرانی‌های امنیتی مبتنی بر تجربه زیسته پیشین و آینده پیش‌رو، بر حوزه‌های گوناگون مرتبط با شبکه‌های اجتماعی اثرگذار است.	م ۶، م ۱۰
۹	تبیین بومی تکنولوژی‌ها	ما همیشه در در جذب فناوری با پدیده فرهنگ‌پذیری روبه‌رو هستیم. یعنی فلان شبکه اجتماعی میاد یا فلان کالا میاد و جایگزین چیزایی میشه که ما قبلاً داشتیم در حالی که به فرهنگ ما نمی‌خوره یا حتی داره بهش ضربه می‌زنه.	م ۱۳، م ۸، م ۶
۱۰	چالش محتوای پاک	از جمله موضوع‌هایی که در دنیا مورد توافق تمام کشورها در ساحت حکمرانی نوینی مطرح است،	م ۱۱

ردیف	عوامل کلیدی	توضیحات	کد مصاحبه با خبرگان
		بحث‌های ناظر بر محتوای شبکه‌های اجتماعی و اساساً رسانه است. تأمین محتوا پاک، مفید و ایمن از مؤلفه‌های حکمرانی خوب در و بر فضای مجازی است.	
۱۱	تعارض قوانین بین‌المللی	تعارض و به عبارتی بهتر تناقض قوانین بین‌المللی منجر به برخورد دو یا چندگانه با کشورها در زمینه فضای مجازی و استفاده از پلتفرم‌ها و استبداد مجاری می‌شود.	۱۱م
۱۲	تعارض منافع میان گروه‌های مؤثر	تعارض‌های گروهی و جریان‌های میان تصمیم‌گیران و مجریان یکی از عوامل مؤثر در حوزه سامان‌دهی شبکه‌های اجتماعی و تقویت پلتفرم‌های بومی و اساساً منجر به تقویت شبکه‌های اجتماعی خارجی می‌شود.	م ۱۱، م ۱۲
۱۳	کارآمدی سرویس‌ها	کارایی شبکه‌های اجتماعی داخلی پایین.	م ۲، م ۱۳
۱۴	عدم محدودیت سرویس‌ها	از نیازهای مبرم منجر به توسعه و توفیق فضاها بومی در حوزه سایبری، عنایت به ایجاد فضایی است که منجر دارای سهولت دسترسی بوده و دارای محدودیت در ارائه سرویس و خدمات نباشد، چراکه سهولت دسترسی همواره یکی از نیازها و اولویت‌های مخاطبان در انتخاب پلتفرم‌هاست.	م ۶، م ۸
۱۵	رویکردهای امنیتی	جدای از چالش‌های امنیتی، رویکردهای امنیتی که ناظر بر نگاه متولیان امور امنیتی است بر روندهای تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری فضای مجازی اثرگذار است. این رویکردها ممکن است در برخی موارد ضروری و در برخی موارد سختگیرانه است.	م ۱۳، م ۶
۱۶	حکمرانی کنترلی	اگر حکمرانی را به مثابه فرایند قاعده‌گذاری، اجرای قواعد، بررسی، نظارت و کاربست بازخوردها با اعمال قدرت مشروع و به منظور دستیابی به هدف مشترکی برای همه کنشگران و ذی‌نفعان در چهارچوب ارزش‌ها و هنجارها در محیط یک سازمان یا یک کشور بدانیم، در حکمرانی کنترلی رویکردها بیش از ایجابی، سلبی است و در نگاهی خوش‌بینانه ناظر بر اعمال گونه‌ای از حکمرانی که	م ۵

ردیف	عوامل کلیدی	توضیحات	کد مصاحبه با خبرگان
		منجر به صیانت شود.	
۱۷	ارتقای سواد رسانه‌ای	دیگه داشتن سواد به معنی یاد گرفتن خواندن و نوشتن نیست بلکه الان سواد رسانه‌ای خیلی مهم شده مخاطب باید تشخیص بده چه محتوایی درست و چه محتوایی غلط، باید بدون شبکه‌های اجتماعی آگاهی سطحی به افراد میدن و همیشه با اتکا صرف به اونا برای هر مسئله‌ای تصمیم گرفت.	م ۱۴، م ۱۲، م ۵، م ۱
۱۸	توسعه فضای رقابتی	توسعه و بسط فضای دارای عدالت و تساوی در دسترسی متوازن که منجر به ایجاد فضای رقابتی میان بازیگران عرصه فضای مجازی شود.	م ۱، م ۱۳
۱۹	فقدان زیرساخت‌های قوی	تقویت زیرساخت در حوزه مجازی، از مؤلفه‌های اعمال قدرت در جامعه شبکه‌ای است. کشورهایی در دنیای آینده و البته کنونی قدرتمند محسوب می‌شوند که نسبت به راه‌اندازی زیرساخت‌های قوی بروز و ظهور جدی داشته باشند.	م ۲، م ۱۳
۲۰	بی‌اعتمادی عمومی مردم به حکمرانان	اعتماد در لایه‌های عمومی تمام آن چیزی است که منجر به توفیق حکمرانان در سیاست‌گذاری و امید به تحقق آن می‌شود. بی‌اعتمادی عمومی امروز دغدغه جدی حکمرانان است چراکه بهترین سیاست‌ها نیز بدون اعتماد مردم، قابل تحقق نخواهد بود.	م ۱۲، م ۶

پس از احصای عوامل، پالایش عوامل کلیدی بر مبنای نظرهای خبرگان به کمک پنل خبرگی انجام گرفت که در جدولی که در ادامه آمده، عوامل کلیدی مؤثر بر آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران اشاره شده است.

جدول (۴): عوامل کلیدی مؤثر بر آینده شبکه اجتماعی مجازی در ایران

ردیف	عوامل کلیدی مؤثر
۱	حکمرانی باز در فضای مجازی در ایران
۲	گسترش عدالت رسانه‌ای در ایران
۳	شفاف‌سازی قوانین فضای مجازی در ایران
۴	توسعه و کارآمدی زیرساخت‌های فضای مجازی در ایران

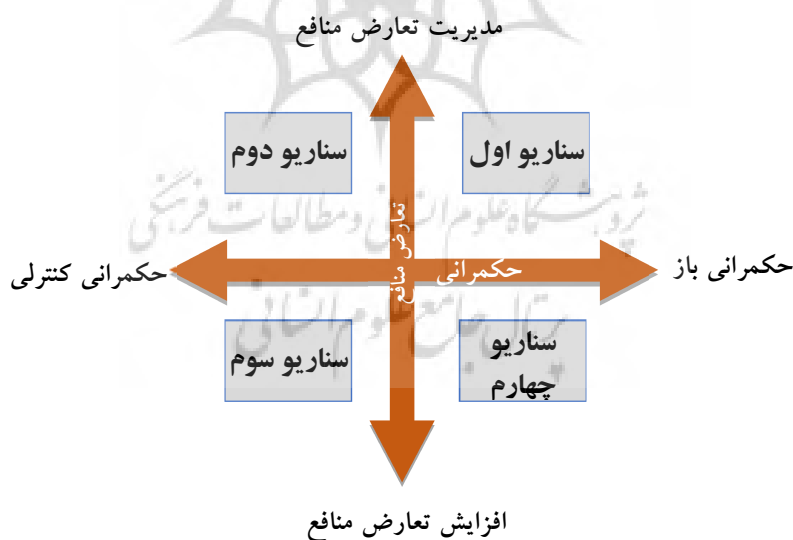
ردیف	عوامل کلیدی مؤثر
۵	ارتقای سواد رسانه‌ای در ایران
۶	بی‌اعتمادی به حکمرانان
۷	تعارض قوانین بین‌المللی
۸	چالش‌های امنیتی شبکه‌های اجتماعی
۹	بومی‌سازی فناوری‌های مرتبط با شبکه‌های اجتماعی در ایران
۱۰	قوانین تسهیل‌کننده دسترسی آزاد به اطلاعات در ایران
۱۱	خودمداری ارتباطی کاربران (انزوای جمعی) شبکه‌های اجتماعی
۱۲	مشوق و حمایت از پلتفرم‌های داخلی شبکه‌های اجتماعی
۱۳	چالش محتوای پاک در فضای مجازی
۱۴	تعارض منافع در حوزه فضای مجازی در کشور
۱۵	رشد فناوری هوش مصنوعی
۱۶	گسترش بلاک‌چین و فین‌تک

نحوه توزیع و پراکنش متغیرهای تأثیرگذار بر شکل‌دهی آینده شبکه اجتماعی مجازی در ایران در صفحه پراکندگی، حاکی از آن است که حکمرانی باز و تعارض منافع از تأثیرگذارترین عوامل در آینده انرژی ایران هستند. عدالت رسانه‌ای و محتوای پاک در فضای مجازی و پلتفرم‌های داخلی شبکه‌های اجتماعی متغیرهای تأثیرپذیر در آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی تلقی می‌شوند. بومی‌سازی فناوری‌های ارتباطی و چالش‌های امنیتی شبکه‌های اجتماعی از متغیرهای هدف در آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی هستند که در شکل (۱) دیده می‌شود.

شکل (۱): نقشه پراکندگی متغیرها بر مبنای نرم‌افزار میک‌مک

با توجه به نتایج به دست آمده و نقشه پراکندگی عوامل در محور تأثیرپذیری و تأثیرگذاری، عدم قطعیت‌های کلیدی آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی به ترتیب شامل حکمرانی (حکمرانی باز/حکمرانی کنترلی) و تعارض منافع (مدیریت تعارض منافع / افزایش تعارض منافع) است که از تلاقی آنها چهار فضای سناریویی از آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی ایجاد شد.

شکل (۲): سناریوهای آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران

سناریوهای پیش‌روی شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی بر پایه رویکرد استقرایی تدوین شده است و با در نظر گرفتن ترکیب‌های منطقی از عوامل کلیدی، طرح‌واره چهار سناریو با عناوین «بهشت گمشده»، «در جستجوی خوشبختی»، «گمشده در فضا» و «برزخ» به صورت زیر تدوین شد:

سناریو اول: بهشت گمشده

در این سناریو، سیاست دولت مبنی بر حکمرانی باز و قوانین شفاف در حوزه فضای مجازی موجب افزایش اعتماد اجتماعی و رونق کسب‌وکارهای خصوصی در این حوزه و توسعه اقتصاد دیجیتال در ایران خواهد شد، از طرفی سیاست‌های حفظ مالکیت معنوی و کاهش تعارض منافع موجب رشد شرکت‌های دانش‌بنیان کوچک و متوسط به‌ویژه در حوزه فناوری اطلاعات خواهد شد. راهبرد برون‌گرایانه سیاسی و اقتصادی ایران امکان همکاری‌های مشترک با صاحبان فناوری را تسهیل کرده و به‌همین دلیل زمینه مناسبی برای جذب سرمایه‌گذاری شرکت‌های چندملیتی در ایران فراهم آمده است. کشور با اتخاذ این رویکرد تلاش‌های خود را برای عضویت در سازمان تجارت جهانی شدت بخشیده‌شده و براین اساس پذیرش قوانین مالکیت فکری در ابعاد بین‌المللی و احترام به پرداخت حقوق مربوط در حوزه نوآوری جدی‌تر خواهد شد. ورود کالاهای خارجی در حوزه فناوری اطلاعات به کشور تسهیل خواهد شد.

در این سناریو دولت با چالش‌هایی جدی روبه‌رو خواهد شد که شامل خرید حق استفاده از نرم‌افزارها و سیستم‌های عامل خارجی در سازمان‌های دولتی، بنگاه‌ها و بخش آموزشی و دانشگاهی خواهد شد که این پدیده تشدیدکننده شکاف دیجیتالی و توقف فعالیت تعدادی از بنگاه‌های فعال در حوزه فناوری اطلاعات است و از طرفی این موضوع موجب ایجاد قدرت انحصاری برای تعدادی از بنگاه‌های چندملیتی در حوزه فناوری اطلاعات خواهد شد. از دیگر تهدیدهای این سناریو، کاهش قدرت حاکمیت در کنترل فضای سایبر نظام سیاسی خواهد بود و از طرفی نظارت بر جرایم و بزه‌های فضای مجازی از سوی دولت کم‌رنگ‌تر خواهد شد.

از فرصت‌های این سناریو فرصت جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تسهیل در عضویت در سازمان تجارت جهانی خواهد بود. این فرصت موجب جذب بالقوه

سرمایه‌های خارجی و افزایش رعایت حقوق مالکیت فکری در کشور خواهد شد که بستر مناسبی را برای فعالیت نوآوران و پدیدآورندگان فراهم خواهد ساخت. براین اساس نیروی انسانی ماهر و متخصص در حوزه فناوری اطلاعات در کشور افزایش خواهد یافت. از طرفی دولت با سیاست‌های تشویقی زمینه حضور بیشتر بنگاه‌های چندملیتی و در نتیجه انتقال فناوری‌های پیشرفته آنها را فراهم می‌کند. این سیاست دولت موجب خواهد شد شرکت‌های کوچک و متوسط داخلی در زنجیره تأمین بنگاه‌های چندملیتی قرار گرفته و توانمندی‌های فنی خود را ارتقا دهند. در این سناریو انتقال فناوری در حوزه فضای مجازی و فناوری اطلاعات به صورت همکاری‌های بلندمدت و در قالب سرمایه‌گذاری‌های مشترک یا خرید و جذب بنگاه‌های داخلی و همچنین اتحادهای راهبردی بلندمدت تعریف شود.

همگرایی بازیگران کلیدی در حوزه سیاستگذاری فضای مجازی موجب شده که شورای عالی فضای مجازی، وزارت ارتباطات، شورای عالی امنیت ملی، وزارت ارشاد و صداوسیما به یک دستور کار واحد برای حکمرانی فضای مجازی برسند و این موجب خواهد شد تقسیم کار ملی در حوزه فضای مجازی بین دستگاه‌های ذی‌ربط شکل بگیرد و دستگاه‌ها از موازی‌کاری در حوزه فناوری اطلاعات پرهیز کنند. در این سناریو سیاست مداخله حداقلی دولت به منظور تسهیل فعالیت و قانونمندی روابط میان شرکت‌های داخلی و خارجی، موجب می‌شود نهادهای قانون‌گذاری و تنظیم‌گر غیردولتی، به شدت توسعه یابند.

بر اساس سیاست‌های این سناریو یعنی حکمرانی باز و فضای رقابتی، حکمرانان به پذیرش هرگونه تعامل و حتی تحت سلطه بودن شرکت‌های فناوری خارجی تن داده و آن را مانعی برای اعمال حکمرانی پر قدرت خود نمی‌دانند و اساساً قرار گرفتن در مسیر جهانی شدن را مسیری منجر به ترقی پر قدرت جامعه می‌دانند. این مؤلفه وقتی در کنار مقوله فضای رقابتی قرار می‌گیرد قدرت اقناع‌سازی بالاتری نیز پیدا کرده و احتمالاً همراهی بیشتر را با خود به همراه دارد، اما برای اطمینان از تحقق انگاره‌های بخش نخست سناریوی پیش‌رو، باید تجربه‌های جهانی، خرده‌فرهنگ‌ها و مبانی اساسی فرهنگی هر کشور بررسی شده و امکان تحقق موفق آن را با متر و معیار دقیق‌تری مورد سنجش قرار داد.

در حوزه راهبرد مواجهه با آسیب‌های مجازی در سناریو مذکور باید اعلام کرد، تدوین قوانین چندوجهی و همه‌جانبه، فیلترینگ هوشمند، حداقلی ولی دارای لایه‌های پنهان و غیرشفاف، ایجاد همگرایی حداکثری میان ذی‌نفعان داخلی برای پرهیز از هرگونه رفتار جزیره‌ای و خارج از منافع حداکثری، تأمین منافع بنگاه‌های داخلی در عین بهره‌گیری از بنگاه‌های خارجی، می‌تواند تا حدی از آسیب‌های اجرای سناریوی مذکور جلوگیری کرده و باعث تحقق آن شود.

به‌طورکلی ابعاد کلیدی این سناریو، پذیرش نظام بین‌الملل ازسوی کشور و رفتار جهانی، حکمرانی باز، فضای رقابتی، مدیریت تعارض منافع، شفافیت قوانین، خرید فناوری و نه انتقال دانش فنی فناوری‌های فاوا، بی‌توجهی به مراکز پژوهشی و دانشگاه در توسعه بومی فناوری اطلاعات، فیلترینگ هوشمند، حداقلی و غیرشفاف است.

سناریو دوم: در جستجوی خوشبختی

در این سناریو تمام نگاه‌ها بر داخل و مبتنی بر تقویت زیرساخت و محتوای داخلی و کمک به رشد شرکت‌های داخلی است تا از روزن آن امکان تقویت حکمرانی سایبری و فضای مجازی محقق شود. در این سناریو سیاست‌های کشور مبتنی بر تنظیم‌گری و یا رگولاتوری مبتنی بر توان داخلی و حفاظت از بازار، سرمایه‌ها، محتواها و کاربران است و دولت به‌دنبال اعمال حداکثری قانون و رویه‌های مؤثر مبتنی بر مختصات زیست بوم داخلی است. در این سناریو، با تحقق راه‌اندازی موفق شبکه ملی اطلاعات ضمن اعمال حاکمیت بر فضای مجازی و مبتنی بر اینترنت داخل کشور، پاسخگویی پلتفرمی نیز محقق شده و کسب و کارها در امنیت بیشتر و با قاعده‌مندی دقیق‌تر فعالیت کرده و امکان مواجهه قانونی با تخلف‌ها در این فضا فراهم‌تر خواهد بود.

در این سناریو، هرگونه فعالیت در بستر و پلتفرم خارجی نیز مبتنی بر تجربه‌های جهانی، متکی بر پذیرش قوانین داخلی و پاسخگویی خارج از رویه‌های قانون کشور مقصد تعیین می‌شود. در این سناریو بر صیانت از داده و مقابله با خروج کلان‌داده از پهنه سرزمینی نیز تأکید دارد تا با عدم خروج اطلاعات کاربران، کشور قابل پیش‌بینی، برنامه‌ریزی، ذائقه‌سازی و... نباشد.

ازجمله فرصت‌های پیش‌روی این سناریو توسعه زیرساخت‌های فاوا با بهره‌گیری از

زیرساخت‌های داخلی مانند دانشگاه‌ها، شرکت‌ها و کسب‌وکارهای داخلی است. در این سناریو بعضی از شرکت‌ها تجهیزات فنی یا سخت‌افزار مورد نیاز را تأمین می‌کنند و با واردات گسترده تجهیزات فنی به کشور و ارائه خدمات مربوط به کاربر فعالیت می‌کنند و بعضی دیگر از شرکت‌ها با اقتباس از نسخه‌های خارجی، در تلاشند تا نرم‌افزارهایی را که اغلب بر وب عرضه می‌شوند، بومی کنند.

در این سناریو مدیریت بنگاه‌های ارائه‌کننده محصولات و خدمات که بتوانند با رقبای جهانی دست‌وپنجه نرم کنند نیازمند توان مدیریتی بالا و علمی است. این نیازمندی‌ها و تقاضاها سبب می‌شود که برخی شرکت‌های تخصصی در حوزه‌های مدیریت برنامه‌های کاربردی، مدیریت پشتیبانی کاربران و نیز نصب و راه‌اندازی را شکل دهند و پشتیبانی از آنها را نیز برعهده گیرند که این خود قدمی مهم در راستای تحقق اهداف و برنامه‌های پیش‌روی مطروحه در این سناریو خواهد بود. در این سناریو، توسعه و توفیق زیرساخت تجارت الکترونیکی که بستر اصلی کسب‌وکارهای اینترنتی است و دلیل بسیاری از افراد برای عدم ورود به بسترهای داخلی و ماندگاری در بسترهای خارجی، یکی از بنیادی‌ترین و اجتناب‌ناپذیرترین زیرساخت‌هاست که خود زیرساخت بسیاری از خدمات الکترونیکی دیگر خواهد بود.

البته یکی از تهدیدهای این سناریو آن است که در صورت اعمال سیاست‌های نادرست دولت و مسئولان مربوطه، شرکت‌های داخلی ممکن است به کارگزار شرکت‌های بزرگ خارجی تبدیل شده و عملاً نتوانند در عرصه رقابت بین‌المللی وارد شوند و در داخل نیز به بازیگران با برچسب داخلی محسوب شوند، اما در عمل اتفاقی مبنی بر بومی‌سازی رخ ندهد. سیاست‌های صحیح دولت به همراه عدم انتظار شکوفایی فعالان و بازیگران این عرصه در کوتاه‌مدت و اتخاذ سیاست‌های پایدار، عواملی هستند که می‌توانند، موفقیت کشور را در این سناریو رقم بزنند.

ازجمله راهبردهای مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی در این سناریو، کنترل اجتماعی، امنیتی و اقتدار حاکمیتی در عرصه سایبری، توانمندی و مشروعیت وضع پروتکل سختگیرانه، زیرساخت‌های فضای مجازی قدرتمند در همه عرصه‌ها، نظام ارزیابی و رصد آمار و اطلاعات و سایبری متمرکز است. همچنین در این سناریو باید بازیگران، شرکت‌ها و کسب‌وکارها عمیقاً به سیاست‌های کلان کشور در فضای مجازی

معتقد باشند. سپردن امور به کسانی است که خود اپوزیسیون اجرای مفاد آن نباشند؛ به‌عنوان مثال شبکه ملی اطلاعات باید به‌دست افرادی که دل در گروی تحقق آن دارند سپرده شود.

به‌طور کلی ابعاد کلیدی این سناریو، شفافیت قوانین و مدیریت تعارض منافع، حکمرانی کنترلی، توسعه زیرساخت‌های داخلی در حوزه فناوری اطلاعات، حضور دانشگاه و پژوهشکده‌ها در توسعه فناوری‌های بومی اطلاعات و ارتباطات، کنترل اجتماعی، امنیتی و اقتدار حاکمیتی در عرصه سایبری، توانمندی و مشروعیت وضع پروتکل سختگیرانه، زیرساخت‌های فضای مجازی قدرتمند در همه عرصه‌ها، نظام ارزیابی و رصد آمار و اطلاعات و سایبری متمرکز، کاهش آزادی‌های فردی و فیلترینگ دولتی است.

سناریو سوم: گمشده در فضا

در این سناریو عدم شفافیت قوانین، تعارض منافع بازیگران و تداخل عملکرد دستگاه‌ها در حوزه فضای مجازی و حکمرانی کنترلی منجر به نارضایتی مردم شده است. ناکارآمدی و موازی‌کاری دستگاه‌های دولتی فعال در حوزه فاوا منجر به این‌شده که کشور در مدیریت فضای مجازی ضعیف عمل کند.

در این سناریو، زدوبندهای در قالب قانون برای ذی‌نفعانی که در پی نبود یا شفاف نبودن قانون، برای خود منفعی را تعریف کرده و در پی آن از قانونمندی‌سازی یا رویکرد حمایتی همه‌جانبه در این فضا سر باز می‌زنند را فراهم می‌آورد و به تعمیق فساد دامن‌زده و آن را در عرصه عمومی فضای مجازی بازتولید کرده و گسترش می‌دهند. از دیگر چالش‌های موجود این سناریو ناکارآمدی حکمرانی در عرصه فضای مجازی و ارائه تصویر ناکارآمد از سیستم حکمرانی به‌طور کل و به‌طور خاص حکمرانی فضای مجازی است.

در این سناریو جهت کاهش تعارض منافع باید چند اولویت در دستور کار قرار گیرد که شامل شفافیت قوانین، تدوین سیاست کلی تعارض منافع، رفع اشکال‌های متعدد (تسهیل و تشدیدکننده) ناظر به تعارض منافع در سایر قوانین، تدوین اصول رفتار حرفه‌ای و البته ضمانت‌های اجرایی مختلف، ضرورت انجام مطالعات دقیق مبتنی بر سازمان‌های مختلف شامل شناسایی و اعلام عمومی جایگاه‌ها و نهادهای در معرض

تعارض منافع، ارائه پیشنهادها برای رفع هر سطح از تعارض منافع، تلاش حداکثری در به‌کارگیری راهبرد «تغییر زمین بازی» به منظور ایجاد شرایط «توافق منافع» از راهبردهای پیشنهادی است. همچنین برای مقابله یا ناکارآمدسازی تعارض منافی که منبث از عدم شفافیت قوانین است، راهبرد شفافیت، الزام افشا و الزام اقرار مسئولان در عرصه فضای مجازی دارای اهمیت است، اما به معنای فراهم بودن شرایط فساد و کج‌روی‌های قانونی هست و وجود آن می‌تواند آگاهانه و یا ناآگاهانه باشد. در این گزاره عدم شفافیت قانون در کنار مقاومت در برابر وضع قوانین یا تصویب قوانین ناکارآمد و قابل تفسیر موسع در حوزه فضای مجازی می‌تواند بر شئون مختلف آن اثرگذار باشد. این فرایند به شدت متأثر از عنصر و مؤلفه فسادزای «تعارض منافع» است. راهبرد مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی در این سناریو، اعمال حاکمیت ملی بر فضای مجازی و ایجاد شرایط برقراری ارتباط سالم و انتفاع مشروع در فضای مجازی کشور به دور از مداخله خارجی و منفعت‌طلبی داخلی است، همچنین مقابله با تعارض منافع در سطح فردی، سازمانی، ساختاری در فضای مجازی است.

ابعاد کلیدی این سناریو، حکمرانی کنترلی، عدم شفافیت قوانین فضای مجازی، مهاجرت بی‌رویه متخصصان فناوری اطلاعات از ایران، قوانین چندگانه، تعارض منافع و موازی‌کاری بازیگران و تداخل کاری دستگاه‌ها در حوزه فاوا، رفتارهای جزیره‌ای و مبتنی بر منافع، کم‌رنگ‌شدن اقتصاد دیجیتال و نوآرانه، بی‌اعتمادی و تقابل مردم با حاکمیت، عدم توفیق جدی برای توسعه فناوری‌های بومی، نظارت حداکثری است.

سناریو چهارم: برزخ

در این سناریو گرچه سیاست خارجی فضای مجازی اصلاح پیدا کرده، ولی هنوز زیرساخت‌های و ساختارهای فضای مجازی در ریل درست قرار نگرفته است. در این سناریو ایران تعامل‌ها و ارتباطات گسترده‌ای با کشورها و مؤسسه‌های بین‌المللی دارد، ولی هنوز انحصارها، تعارض منافع و عدم شفافیت در حوزه فناوری اطلاعات را تجربه می‌کند.

در این سناریو جهت مدیریت تعارض منافع، راهکار «آشکارسازی منافع» به معنای آنکه همه منافع مرتبط که امکان دارد در آینده برای او تعارض منافع ایجاد کند را آشکار و اعلام کند. در عرصه فضای مجازی این تعارض منافع در عرصه فناوری (در

زمینه زیرساخت) و رانت اطلاعاتی و انحراف در ساخت معنا در سطح افکار عمومی (در زمینه محتوا) متصور و قابل پیش‌بینی است که معمولاً در سایه عدم شفافیت قوانین و تعارض منافع جدی و معنادار محقق می‌شود.

راهکار بعدی در جهت مدیریت تعارض منافع در این سناریو، «شفافیت» است. شفافیت در این سناریو ناظر به ارائه اطلاعات عمومی توسط مسئول دولتی است؛ مسئول دولتی مجموعه نهادها اعم از مالی، نیروی انسانی، سیاست‌ها، فناوران و... و عملکرد خود در راستای آن نهادها را برای عموم مردم شفاف می‌کند. این راهکار به دلیل افزایش نظارت عمومی بر مسئول دولتی، یکی از مهم‌ترین مسیرهای کاهش اثرهای سوءتعارض منافع است.

راهکار سوم، «گزارشگری تعارض منافع» در فضای مجازی است. گزارشگری تعارض منافع قبل از گزارشگری تخلف صورت می‌گیرد. گزارشگری تعارض منافع توسط عموم مردم و به‌طور خاص کارمندان هر بخش صورت می‌گیرد که خود فضای مجازی تسهیل‌کننده این گزارشگری به‌عنوان یکی از مظاهر تحقق عرصه عمومی قلمداد می‌شود.

راهکارهای فرهنگی، اخلاقی و حمایتی نیز از جمله راهکارهایی است که در مدیریت تعارض منافع در این سناریو می‌تواند مؤثر واقع شود. در واقع مجموعه‌ای از شیوه‌ها و سازوکارهای نرم اجتماعی که برای مدیریت تعارض منافع در عرصه‌های مرتبط با فضای مجازی قابل استفاده است. این شیوه‌ها شامل کدهای اخلاقی، تعهدنامه و مرامنامه‌ها، تشویق افراد یا واحدهای فعال در مدیریت تعارض منافع و... می‌شوند. این راهکارها می‌توانند در سطوح مختلف با رویکرد فرهنگ‌سازی تدوین و پیاده شوند.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش با به‌کارگیری رویکرد آینده‌نگاری به‌بررسی آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در سطح ملی پرداخته شد و سناریوهای مطلوب در این حوزه نیز اشاره شد. براین اساس، در گام اول بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای گسترده، مصاحبه با خبرگان و پنل خبرگی، عوامل کلیدی مؤثر بر آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران شناسایی شد. در گام دوم بر اساس پرسشنامه خبرگانی،

تحلیل تأثیر متقابل عوامل کلیدی مؤثر انجام و ماتریس اثرگذاری/اثرپذیری عوامل کلیدی احصا و با ورود به نرم‌افزار میک‌مک، عدم قطعیت‌های کلیدی آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی مشخص و چهارچوب اولیه سناریوهای آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی تدوین شد. پس‌از آن بر مبنای مصاحبه با خبرگان آسیب‌های شبکه اجتماعی مجازی خارجی در ایران در سناریوهای پیش‌رو مشخص و بازیگران و نهادها و سازمان‌های کلیدی در مواجهه با شبکه‌های اجتماعی تعیین و درنهایت راهبردهای مقابله با آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران در سناریوهای آینده به‌دست آورده شد.

براین اساس بر مبنای مطالعات کتابخانه‌ای صورت گرفته و مصاحبه انجام شده، ۳۲ عامل مؤثر بر آینده شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی شناسایی شد که پس از بررسی آنها در پنل خبرگی و یکپارچه عوامل مشابه، ۱۶ عامل به‌عنوان عوامل کلیدی مؤثر یا پیشران‌های کلیدی پیش‌روی شبکه‌های مجازی در ایران احصاء شدند که شامل «حکمرانی باز در فضای مجازی در ایران»، «گسترش عدالت رسانه‌ای در ایران»، «شفاف‌سازی قوانین فضای مجازی در ایران»، «توسعه و کارآمدی زیرساخت‌های فضای مجازی در ایران»، «ارتقای سواد رسانه‌ای در ایران»، «بی‌اعتمادی به حکمرانان»، «تعارض قوانین بین‌المللی»، «چالش‌های امنیتی شبکه‌های اجتماعی»، «بومی‌سازی فناوری‌های مرتبط با شبکه‌های اجتماعی در ایران»، «قوانین تسهیل‌کننده دسترسی آزاد به اطلاعات در ایران»، «مشوق و حمایت از پلتفرم‌های داخلی شبکه‌های اجتماعی»، «چالش محتوای پاک در فضای مجازی»، «تعارض منافع در حوزه فضای مجازی در کشور»، «رشد فناوری هوش مصنوعی»، «گسترش بلاک‌چین و فین‌تک» است.

همچنین بر مبنای تحلیل اثرهای متقابل عوامل کلیدی و نرم‌افزار میک‌مک، عدم قطعیت‌های کلیدی پیش‌روی شبکه‌های اجتماعی مجازی شامل نوع «حکمرانی فضای مجازی» (باز/ بسته و کنترل)، «تعارض منافع» (مدیریت تعارض منافع/تعارض منافع حداکثری) است. بر مبنای عدم قطعیت‌های گفته شده سناریوهای پیش‌روی شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی، شامل چهار سناریوی «بهشت گمشده»، «در جستجوی خوشبختی»، «گمشده در فضا»، «برزخ» است.

در سناریوی «بهشت گمشده»، سیاست دولت مبنی بر حکمرانی باز و قوانین شفاف در حوزه فضای مجازی موجب افزایش اعتماد اجتماعی و رونق کسب و کارهای خصوصی در این حوزه و توسعه اقتصاد دیجیتال در ایران خواهد شد، از طرفی سیاست های حفظ مالکیت معنوی و کاهش تعارض منافع موجب رشد شرکت های دانش بنیان کوچک و متوسط به ویژه در حوزه فناوری اطلاعات خواهد شد. راهبرد برون گرایانه سیاسی و اقتصادی ایران امکان همکاری های مشترک با صاحبان فناوری را تسهیل کرده و به همین دلیل زمینه مناسبی برای جذب سرمایه گذاری شرکت های چند ملیتی در ایران فراهم آمده است. کشور با اتخاذ این رویکرد تلاش های خود را برای عضویت در سازمان تجارت جهانی شدت بخشیده شده و بر این اساس پذیرش قوانین مالکیت فکری در ابعاد بین المللی و احترام به پرداخت حقوق مربوط در حوزه نوآوری جدی تر خواهد شد. ورود کالاهای خارجی در حوزه فناوری اطلاعات به کشور تسهیل خواهد شد.

در سناریوی «در جستجوی خوشبختی» تمام نگاه ها بر داخل و مبتنی بر تقویت زیرساخت و محتوای داخلی و کمک به رشد شرکت های داخلی است تا از روزن آن امکان تقویت حکمرانی سایبری و فضای مجازی محقق شود. در این سناریو سیاست های کشور مبتنی بر تنظیم گری و یا رگولاتوری مبتنی بر توان داخلی و حفاظت از بازار، سرمایه ها، محتواها و کاربران است و دولت به دنبال اعمال حداکثری قانون و رویه های مؤثر مبتنی بر مختصات زیست بوم داخلی است. در این سناریو، با تحقق راه اندازی موفق شبکه ملی اطلاعات ضمن اعمال حاکمیت بر فضای مجازی و مبتنی بر اینترنت داخل کشور، پاسخگویی پلتفرمی نیز محقق شده و کسب و کارها در امنیت بیشتر و با قاعده مندی دقیق تر فعالیت کرده و امکان مواجهه قانونی با تخلف ها در این فضا فراهم تر خواهد بود.

در سناریوی «گمشده در فضا»، عدم شفافیت قوانین، تعارض منافع بازیگران و تداخل عملکرد دستگاه ها در حوزه فضای مجازی و حکمرانی کنترلی منجر به نارضایتی مردم شده است. ناکارآمدی و موازی کاری دستگاه های دولتی فعال در حوزه فاوا منجر به این شده که کشور در مدیریت فضای مجازی ضعیف عمل کند. در این سناریو، زدوبندهای در قالب قانون برای ذی نفعانی که در پی نبود یا شفاف نبودن قانون، برای خود منافعی را تعریف کرده و در پی آن از قانونمندی سازی یا رویکرد حمایتی همه جانبه در این فضا سر

بازمی‌زنند را فراهم می‌آورد و به تعمیق فساد دامن‌زده و آن را در عرصه عمومی فضای مجازی بازتولید کرده و گسترش می‌دهند. از دیگر چالش‌های موجود این سناریو ناکارآمدی حکمرانی در عرصه فضای مجازی و ارائه تصویر ناکارآمد از سیستم حکمرانی به‌طورکل و به‌طور اخص حکمرانی فضای مجازی است.

در سناریوی «برزخ»، گرچه سیاست خارجی فضای مجازی اصلاح پیدا کرده، ولی هنوز زیرساخت‌های و ساختارهای فضای مجازی در مسیر درست قرار نگرفته است. در این سناریو، ایران تعاملات و ارتباطات گسترده‌ای با کشورها و مؤسسه‌های بین‌المللی دارد، ولی هنوز انحصارها، تعارض منافع و عدم شفافیت در حوزه فناوری اطلاعات را تجربه می‌کند. در این سناریو حکمرانی باز، تعارض منافع ملی، عدم توجه به فناوری‌های بومی در حوزه اطلاعات و ارتباطات، همراهی عمومی کم مردم با حکمرانی، بی‌توجهی به مراکز پژوهشی و دانشگاه‌ها در توسعه بومی فناوری اطلاعات، پذیرش نظام بین‌الملل در فضای حکمرانی است.

بر این مبنا با توجه به هر سناریو باید دولت راهبردهایی برای کاهش آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی خارجی در ایران مورد توجه قرار دهد.

در حوزه راهبرد مواجهه با آسیب‌های مجازی در سناریوی «بهشت گمشده» باید اعلام کرد، تدوین قوانین چندوجهی و همه‌جانبه، فیلترینگ هوشمند، حداقلی ولی دارای لایه‌های پنهان و غیرشفاف، ایجاد همگرایی حداکثری میان ذی‌نفعان داخلی برای پرهیز از هرگونه رفتار جزیره‌ای و خارج از منافع حداکثری، تأمین منافع بنگاه‌های داخلی در عین بهره‌گیری از بنگاه‌های خارجی، می‌تواند تا حدی از آسیب‌های اجرای سناریوی مذکور جلوگیری کرده و باعث تحقق آن شود.

در سناریوی «در جستجوی خوشبختی» از جمله راهبردهای مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی، کنترل اجتماعی، امنیتی و اقتدار حاکمیتی در عرصه سایبری، توانمندی و مشروعیت وضع پروتکل سختگیرانه، زیرساخت‌های فضای مجازی قدرتمند در همه عرصه‌ها، نظام ارزیابی و رصد آمار و اطلاعات و سایبری متمرکز است. همچنین در این سناریو باید بازیگران، شرکت‌ها و کسب‌وکارها عمیقاً به سیاست‌های کلان کشور در فضای مجازی معتقد باشند. سپردن امور به کسانی است که خود اپوزیسیون اجرای مفاد آن نباشند؛ به عنوان مثال شبکه ملی اطلاعات باید به دست افرادی که دل در گروی

تحقق آن دارند سپرده شود.

در سناریوی «گمشده در فضا»، از جمله راهبردهای مواجهه با آسیب‌های فضای مجازی شبکه‌های خارجی، اعمال حاکمیت ملی بر فضای مجازی و ایجاد شرایط برقراری ارتباط سالم و انتفاع مشروع در فضای مجازی کشور به دور از مداخله خارجی و منفعت‌طلبی داخلی است، همچنین مقابله با تعارض منافع در سطح فردی، سازمانی، ساختاری در فضای مجازی است.

در سناریوی «برزخ»، در جهت مدیریت آسیب‌های فضای مجازی، راهبردهای مختلفی پیشنهاد می‌شود که شامل شفافیت قوانین در حوزه فضای مجازی، کاهش تعارض منافع از طریق آشکارسازی منافع و گزارشگری تعارض منافع، توسعه فناوری‌های بومی و پلتفرم‌های داخلی فضای مجازی، ایجاد فرصت برابر برای همه مالکان و صاحبان ایده، رفع تبعیض بنیادین میان فعالان این عرصه، تحقق حمایت همه‌جانبه از کاربران در راستای دریافت خدمات قابل رقابت با مشابه خارجی چه در عرصه زیرساخت و چه در عرصه محتوا و ایجاد فرصتی برای رقابت با رقبای خارجی است.

در نهایت هر یک از این سناریوها باورپذیرند و هر کدام هم ظرفیت تحقق دارند، اما اینکه کدام یک روی دهد، به برنامه‌ریزی‌های امروز ما بستگی دارد. سناریوها هیچ تجویزی برای خود آینده ندارند، بلکه فیلمی کوتاه از امکان‌هایی هستند که ممکن است رخ دهند، اما اینکه در نهایت در کدام منزلگاه فرود آییم، به انتخاب مسیر امروزمان بستگی دارد؛ بنابراین خوانندگان این پژوهش منتظر پیش‌بینی‌های گریزناپذیر از آینده شبکه‌های اجتماعی خارجی در ایران نباشند. این پژوهش واکاوی نتایج باورپذیر از اقدام‌های محتمل کنونی ماست. پژوهش‌های بعدی می‌توانند شاخص‌های نشانگری برای این سناریوها به دست آورند یا از رویکرد برنامه‌ریزی پابرجا برای آزمون برنامه‌های راهبردی در فضای سناریویی ساخته شده استفاده کنند.

کتابنامه

- ادهمی، عبدالرضا و پژوهان‌فر، مرتضی (۱۳۹۸). بررسی پیامدها و آثار مخرب شبکه‌های اجتماعی (تلگرام، لاین، وایبر، ...) در فروپاشی خانواده‌ها. *مطالعات دفاعی استراتژیک*، سال هفدهم، (۷۵)، ۱۶۳-۱۸۲.
- اسلامی، محمد (۱۳۹۱). بررسی شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آنها بر جنبه‌های مختلف زندگی. اولین کنگره ملی فضای مجازی و معضلات نوظهور اجتماعی. تهران: وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.
- بهرامی، محمد؛ رضوی، سیدعلی اصغر و طهماسبی لیمونی، صفیه (۱۳۹۸). بررسی تأثیر سواد اخلاقی بر رفتار اطلاع‌یابی و بازنشر اطلاعات در شبکه‌های اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه آزاد اسلامی سمنان). *پژوهش‌های ارتباطی*، سال بیست و ششم، (۴)، ۸۵-۱۰۷.
- پامفا (۱۳۸۵). *سند توسعه بخش پژوهش و فناوری در برنامه چهارم توسعه*. تهران: وزارت علوم تحقیقات و فناوری، معاونت پژوهشی، معاونت فناوری.
- پورعزت، علی اصغر و عبدی، بهنام (۱۳۹۷). شناسایی فراروندهای فناوری اطلاعات و ارتباطات قابل توجه در آینده‌نگاری صنعت دفاعی در جهت نیل به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت. *آینده‌پژوهی دفاعی*، ۳(۱۰)، ۵۳-۷۵.
- خانیکی، هادی، بابایی، محمود (۱۳۹۰). فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی: مفاهیم و کارکردها. *مجله جامعه اطلاعاتی*، ۱(۱۱).
- رضاییان، عالیه و ادریسی، افسانه (۱۳۹۷). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی نسل چهارم. *مطالعات میان فرهنگی*، ۱۳(۳۴)، ۹-۳۶.
- سلطانی‌نژاد، هدایت‌اله و خادم سربخش، مهدی (۱۳۹۲). اصل قابلیت جبران کلیه خسارات. مبانی فقهی حقوق اسلامی. *پژوهش نامه فقه و حقوق اسلامی*، ۶(۱۲).
- طاهری دمنه، محسن و نادری خورشیدی، علیرضا (۲۰۰۵). آینده‌نگاری منابع انسانی در نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران با استفاده از روش تلفیقی سناریوپردازی و تحلیل اثرات متقاطع. *فصلنامه علمی منابع انسانی ناجا*، ۱۳(۳۴).
- عنایت‌الله، سهیل (۲۰۰۵). *بنیان‌دانشی آینده‌پژوهی*. تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، مرکز انتشارات راهبردی.

عنایت‌الله، سهیل (۲۰۰۵). *بنیان‌دانشی آینده‌پژوهی*. تهران: دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، مرکز انتشارات راهبردی.
 کاستلز مانوئل (۱۳۸۰). *عصر اطلاعات: قدرت هویت*. ترجمه چاوشیان، تهران: طرح نو.
 کوثری، سحر؛ شریفی، علی و یاری، علیرضا (۱۳۹۸). الزامات توسعه شبکه‌های اجتماعی فراگیر بومی در آینده. *رشد فناوری*، ۱۵(۵۹)، ۴۴-۵۴.
 گیدنز، آنتونی (۱۳۸۸). *چشم‌اندازهای جهانی*. مترجم محمدرضا جلالی‌پور، تهران: طرح نو.

مهری، فاطمه (۱۳۹۶). *فرصت‌ها و تهدیدهای روابط اجتماعی در فضای مجازی با تاکید بر آراء تربیتی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، به راهنمایی افسانه نراقی‌زاده، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه الزهرا (سلام‌الله‌علیها)، تهران، ایران.

نعمتی‌فر، نصرت‌الله و صفورایی پاریزی، محمدمهدی (۱۳۹۸). بررسی تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر حجاب و پوشش کاربران با تأکید بر ابعاد دینداری (مورد مطالعه کاربران زن شبکه اجتماعی اینستاگرام). *دین و ارتباطات*، ۲۶(۱)، ۳۳۵-۳۶۲.
 نوابخش، مهرداد؛ خادم، رسول و آرام، هاشم (۱۳۸۹). اینترنت و هویت اجتماعی. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، سال اول، (۲).

- Abdulahi, Aida; Samadi, Behrang & Gharleghi, Behrooz (2014). A Study on the Negative Effects of Social Networking Sites Such as Facebook among Asia Pacific University Scholars in Malaysia. *International Journal of Business and Social Science*, 5(10), 133-145.
- Dator, James (1996). *Futur studies as Applied Knowledge*; In Slaughter R. Edd) *New Thinking for a New Millennium*, London Routeledge.
- Geyser, Werner (2021). 16 *Social Media Trends for 2021 and beyond*. <https://influencermarketinghub.com/social-media-trends/>
- Gok, T. (2016). The effects of social networking sites on students' studying and habits. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 2(1), 85- 93.
- Hampton K.; GouletL S.; Rainie L. & Purcell K. (2011). *Social Networking Sites and Our Lives*. Pew Internet and American Life Project.
- Hussain, Zaheer & Wegmann, Elisa (2021). *Problematic social networking site use and associations with anxiety*. Attention deficit hyperactivity disorder, and resilience, *Computers in Human Behavior Reports*, 4, 100125.
- Masood, Ayesha; Feng, Yang; Luqman, Adeel & Ali, Ahmed (2020).

Adverse consequences of excessive social networking site use on academic performance: Explaining underlying mechanism from stress perspective, Computers in Human Behavior, doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106476>

Misuraca, Gianluca; Broster, David & Centeno, Clara (2012). *Digital Europe 2030: Designing scenarios for ICT in future governance and policy making.* Government Information Quarterly, 29, S121-S131.

Van der Duin, P.; Heger, T. & Schlesinger, M. D. (2010) Towards networked foresight? Exploring the use of futures research in innovation networks. *Futures*, (59), 62-78.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز
پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي مرکز